

A PIACI KONCENTRÁCIÓ ÉS A VERSENY ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON 2008 ÉS 2021 KÖZÖTT

Az elmúlt években egyre több írás jelent meg arról, hogy a piaci koncentráció növekedett az előző évtizedekben, ennek következtében pedig a fogyasztói árak jelentősebben nőttek, a jövedelemviszonyokban a munkajövedelem kárára a tőkejövedelem emelkedett meg, összességében pedig nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek. Ugyanakkor ezen elemzések jellemzően csak a fejlett, jelentős gazdasági erejű országokat vizsgálták, ráadásul meglehetősen aggregált szinten. Jelen elemzés célja annak vizsgálata, hogy hogyan változott meg 2008 és 2021 között Magyarországon a piaci koncentráció – mindezt pedig a lehető legmélyebb, szakágazati bontásban elemezve. A kutatáshoz szükséges adatok a Gazdasági Versenyhivatal és a Magyar Nemzeti Bank által készített Versenystatisztika adatbázisból származnak, amely közel 100 mutatót tartalmaz iparági szinten, idősorosan összevethető formában. Ezen adatbázis világ-szinten is egyedi mutatókat számszerűsít közvetlenül a vállalati éves beszámolók egyedi adataiból aggregálva. A GVH–MNB Versenystatisztika adatbázis széles mutatókészlete miatt a piaci koncentráció alakulását össze lehet vetni egyéb tényezőkkel, a termelékenységgel, a profitabilitással és a kutatás-fejlesztési tevékenységgel. Ezáltal képet kaphatunk arról, hogy a koncentráció változása milyen kapcsolatban áll a többi releváns tényező alakulásával. Az eredmények gazdaságpolitikai és versenypolitikai szempontból is jelentősek.

BEVEZETÉS

A piaci koncentráció alakulása régóta foglalkoztatja a versenypolitikai szakmát, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) már 2018-ban rendezett egy kerekasztal-beszélgetést a témában.¹ Bár a statisztikai adatok sok esetben meggyőzők a koncentráció növekedéséről, még sincs teljes konszenzus arról, hogy ez valójában a piaci verseny gyengülését mutatná. Ennek hátterében az húzódik meg, hogy rendszerezett idősoros adatok csak statisztikai iparágakról érhetők el, míg a verseny alapvetően az azonos termékek piacain, versenypolitikai szóhasználatnál élve a releváns piacokon zajlik. A releváns piac jellemzően kisebb, mint egy statisztikai ágazat vagy szakágazat, azonban az is elképzelhető, hogy egy releváns piac több sta-

¹ A kerekasztal-beszélgetéshez készült OECD háttéranyag elérhető az OECD honlapján: <https://doi.org/10.1787/7231c298-en>.

tisztikai szakágazatot is érint. Ez történik akkor, amikor például belföldön előállított és importált termékek is versenyeznek egymással, az importáló vállalat pedig nem végez belföldi gyártási tevékenységet. Ekkor a belföldi gyártó valamelyik feldolgozó-ipari szakágazatba fog tartozni, míg az importáló cég vélhetően a kereskedelem és gépjárműjavítás valamelyik szakágazatába. Míg tehát egymással szorosan versengő termékekről van szó, addig e termékek ágazati besorolása különbözhet egymástól.

A statisztikai ágazatok és a releváns piacok eltérései pedig akár teljesen ellentétes következtetésekre is vezethetnek. Ha például egy belföldi gyártót felvásárol egy (a hazai piacon korábban nem aktív) külföldi vállalkozás, a termelést pedig áthelyezi egyik külföldi gyárába, és onnan egy importőr hozza be a terméket a hazai piacra, akkor az nem változtatja meg a piaci koncentrációt a releváns versenypolitikai piacon. A gyártó kiesése viszont növeli a koncentrációt a gyártói szakágazatban. Ha pedig a termékek hazai importját egy olyan vállalkozás végzi a jövőben, amelyik korábban is létezett, de az adott termékkategóriát nem forgalmazta, akkor az ebben a szakágazatban is vélhetően növeli a koncentrációt, hiszen a forgalmazó vállalkozás árbevétele jelentősen megnövekedhet az új termékkategória következtében. Tehát e felvásárlás, miközben versenypolitikai szempontból semleges hatású, két statisztikai szakágazatban is a koncentráció növekedését okozza. Ehhez hasonló problémák nehezítik a tisztánlátást ebben a kérdésben.

A 2021 végétől világszinten megnövekvő infláció újra felszínre hozta a piaci koncentráció és a piaci erő kérdését. Hazai (MNB [2023]) és nemzetközi (Jung–Hayes [2023]) elemzések is azt mutatták, hogy az infláció egy része a vállalati profitok emelkedésének tudható be, és ez erősebben érintette azokat az ágazatokat, amelyekhez jelentős piaci erejű vállalkozások tartoztak. A nagyobb piaci erő jelentősebb profitokat eredményezett 2022-ben.

A piaci koncentráció és a verseny közötti kapcsolat alakulását vizsgálta öt európai gazdaság (Franciaország, Németország, Olaszország, Spanyolország és az Egyesült Királyság) esetében Koltay és szerzőtársai [2023]. A tanulmány kifejezett célja a fentebb is bemutatott problematika kezelése volt, nevezetesen a statisztikai ágazatok és a releváns piacok valamilyen szintű kapcsolatának feltárása, annak vizsgálata, hogy a statisztikai ágazatok adatai alapján mit tudunk mondani a termékpiacon folyó folyamatokról.

Jelen tanulmány célja a magyar gazdaság koncentrációs folyamatainak és versenyhelyzetének vizsgálata 2008 és 2021 között. Legjobb tudomásunk szerint ehhez hasonló átfogó kutatás a magyar gazdaságot érintően még nem készült, mindössze néhány parciális piacon került sor a koncentráció alakulásának vizsgálatára. Farkas és szerzőtársai [2009] a kiskereskedelmi üzemanypiacot, Vince [2008] az energiaszektor, Szenderák–Popp [2022] az élelmiszerlánc (alapanyag-termelés–feldolgozás–kiskereskedelem) egyes szintjeit vizsgálta Magyarországon. A tanulmány nagyban építkezik Koltay és szerzőtársai [2023]-ra, részben annak magyar piacra való leképezését adja, azonban annál bővebb tárgykörrel rendelkezik, hiszen a piaci koncentráció alakulásán túl a vállalati termelékenység, a profitabilitás és a kutatás-fejlesztés (K+F) területeit is vizsgálja.

A tanulmány következő fejezete az elemzés alapjául szolgáló Versenystatisztika adatbázist mutatja be. Ezt követően a magyar gazdaság koncentrációs trendjeit vizsgálja, amelyet a termelékenység, a profitabilitás és a kutatás-fejlesztés témaköre követ. A tanulmány egy összefoglaló résszel zárul.

A VERSENYSTATISZTIKA ADATBÁZIS BEMUTATÁSA

A tanulmány alapját az a Versenystatisztika adatbázis képezi, amelyet a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) megbízásából (és közreműködésével) az Ecostat Kormányzati Gazdaság- és Társadalom-Stratégiai Kutató Intézet fejlesztett ki és készítette el 2008-ban. A GVH és a Magyar Nemzeti Bank (MNB) közreműködésével az adatbázis 2023-ban megújult, egységes módszertan és adatbázis alapján a 2003 és 2021 közötti évekre készültek el a mutatók. Az adatbázis módszertana és mutatói nyilvánosan elérhetők a GVH honlapján.²

A Versenystatisztika adatbázis alapjául az adóhivatalhoz benyújtott vállalati mérlegek és eredménykimutatások szolgálnak, ezek felhasználásával számszerűsít közel 100 mutatót. A mutatók döntő többsége a vállalati szintű adatok alapján készül, néhány esetben azonban a Központi Statisztikai Hivataltól (KSH) származó adatok kiegészítik ezeket. A termelői árakra vonatkozó mutatók pedig teljes egészében a KSH-tól származnak. A mutatók a gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszere (TEÁOR'08) szerinti bontásban érhetőek el. A 2008-ban bekövetkezett TEÁOR-módosítás következtében azonban négy jegy mélységben csak 2008-tól vehetők össze érdemben az adatok. Bár 2003-ig visszamenőleg bizonyos esetekben sikerült az új TEÁOR-klasszifikáció átvezetése, ez nem volt minden szakágazat esetén elvégezhető, így az elemzések során a 2008 és 2021 közötti időszakot vizsgáljuk.

A GVH–MNB Versenystatisztika adatbázis lényegében az összes nemzetgazdasági ághoz tartalmaz adatokat (kivéve a közigazgatást és a háztartás munkaadói tevékenységét). Ezek közül azonban nem vizsgáljuk a jelentős állami tulajdoni részesedéssel vagy szabályozással érintett piacokat, a pénzügyi és biztosítási tevékenységet, illetve egyes szolgáltató ágazatokat. Az elemzés tehát az alábbi kilenc nemzetgazdasági ághoz tartozó szakágazatokra terjed ki:

- Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat,
- Bányászat, kőfejtés,
- Feldolgozóipar,
- Építőipar,
- Kereskedelem, gépjárműjavítás,
- Szállítás, raktározás,

² https://gvh.hu/gvh/versenykultura_fejlesztes/gvh-mnb-versenystatisztika-adatbazis/gvh-mnb-versenystatisztika-adatbazis.

- Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás,
- Információ, kommunikáció,
- Ingatlanügyletek.

A tanulmány nagyban építkezik *Koltay és szerzőtársai* [2023] munkájára, több esetben az ott bemutatott tendenciákat veti össze a hazai folyamatokkal. Éppen ezért szükséges annak pontos bemutatása, hogy az általunk használt adatbázis miben tér el a *Koltay és szerzőtársai* [2023] által használttól. Alapvetően három főbb eltérés azonosítható.

Egyrészt, *Koltay és szerzőtársai* [2023] hosszabb és részben eltérő időszakot (1998–2019) vizsgált, mint a jelen tanulmány (2008–2021). Ezzel együtt mindkét adatbázis tartalmazza az elmúlt évtizedet, így az alapvető tendenciák értékelésénél ez vélhetően nem okoz érdemi problémát.

Másrészt, *Koltay és szerzőtársai* [2023] mindössze 156 iparágat vizsgált, ezek alapvetően szakágazati (négyjegyű) mélységűek, de egyes esetekben ennél magasabb aggregátsági fokú adatokat tartalmaznak. A tanulmány középpontjában a feldolgozóipar állt. Jelen elemzés ennél lényegesen több szakágazatot vizsgált, összesen 462-t. Az adatok aggregátsági szintje viszont a két tanulmány esetén alapvetően megegyezik (szakágazati szintű).

Harmadrészt, *Koltay és szerzőtársai* [2023] az egyes vállalatok adatait szétbontja tevékenységek szerint, tehát egy több szakágazatban is aktív vállalkozás árbevételének csak az adott szakágazathoz köthető részétallokálja az adott szakágazathoz. Ezzel szemben a GVH–MNB Versenystatisztika adatbázisban minden vállalkozás a főtevékenysége szerinti szakágazatba került besorolásra, ez alapján történt a mutatók számszerűsítése. Ez utóbbi adatbázis tehát egy hagyományos statisztikai alapú ágazati klasszifikációt alkalmaz, amely kevésbé pontos képet ad a gazdaság helyzetéről. Alapvetően ez egyes szakágazatokban okozhatja a valós koncentrációnál magasabb vagy alacsonyabb koncentrációs mutatószámok kimutatását is, tehát ennek az eltérésnek a pontos hatása nem számszerűsíthető, illetve szakágazatonként vélhetően eltérő. A két adatbázis közötti eltérések közül ez a leginkább jelentős, az általunk használt adatbázis hátrányára. Ezzel együtt ez az adatbázis sokkal bővebb mutatókészlettel operál, mint a másik, ami lehetővé teszi a koncentrációs mutatók párhuzamba állítását egyéb vállalati mutatókkal (termelékenység, profitabilitás, kutatás-fejlesztés).

KONCENTRÁCIÓS TRENDEK A MAGYAR GAZDASÁGBAN

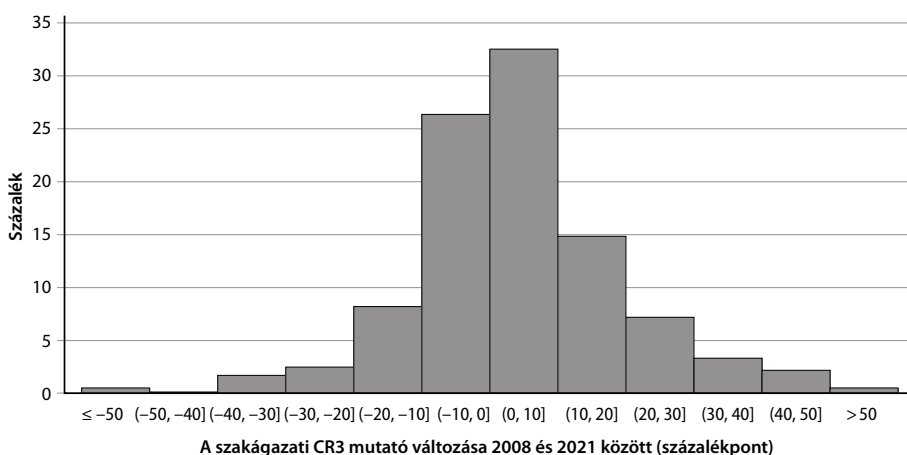
A tanulmányban elsősorban a hazai gazdaság koncentrációs szintjének alakulását vizsgáljuk, ehhez kapcsolunk hozzá a későbbiekben néhány egyéb mutatót (termelékenység, profitabilitás, kutatás-fejlesztés). A tanulmány ezen fejezete alapvetően *Koltay és szerzőtársai* [2023] logikáját követi, ezáltal pedig a kiszámított mutatók viszonyba állíthatók az európai nagy gazdaságok hasonló mutatóival. A pontos ösz-

szevetés a fent bemutatott eltérések miatt azonban nem lehetséges, ennek ellenére néhány alapvető tendencia összevethetőnek tűnik.

További érdemi különbség a két tanulmány elemzése között, hogy míg a Versenystatisztika adatbázis csak az iparág három vagy öt legnagyobb vállalatának együttes piaci részesedését tartalmazza (CR3 vagy CR5 mutató), addig *Koltay és szerzőtársai* [2023] a négy legnagyobb vállalat együttes piaci részesedését (CR4) vizsgálta a koncentráció elemzésekor. Versenypolitikai és piacszerkezeti elemzésekben is elterjedtebb a CR4 mutató használata, ugyanakkor ennek hiányában a CR3 mutató használata mellett döntöttünk. A három legnagyobb piaci szereplő részesedése ugyanis sokat elárul a piaci koncentráció mértékéről, illetve arról, hogy mennyire valószínű például hallgatólagos összejárás. Ez egyben azt is jelenti, hogy a hazai koncentrációs értékek esetében alacsonyabb számok mutatnának egyező mértékű koncentrátságot, mint az európai nagy gazdaságok esetében *Koltay és szerzőtársai* [2023] elemzésében.

A piaci koncentráció időbeli alakulása

A piaci verseny erősségére, ezen keresztül pedig sok fogyasztók számára releváns kimenetre (például árak, választék, innováció) a vállalatok száma és koncentrátsága érdemi befolyással van. A vizsgált 2008 és 2021 közötti időszakban a magyar gazdaság némileg koncentráltabbá vált, a szakágazatok 60 százalékában nőtt a legnagyobb három vállalat összesített piaci részesedése (1. ábra). *Koltay és szerzőtársai* [2023] hasonló eredményekről számolt be, a nagy európai gazdaságok esetében 1998-ról 2019-re a szakágazatok 73 százalékában azonosítottak koncentrációemelkedést a CR4 mutató alapján. Szintén hasonló értéket (28 százalék és 36 százalék) mutat azonos szakágazatok aránya, ahol legalább 10 százalékponttal nőtt a CR3 (vagy CR4) mutató.

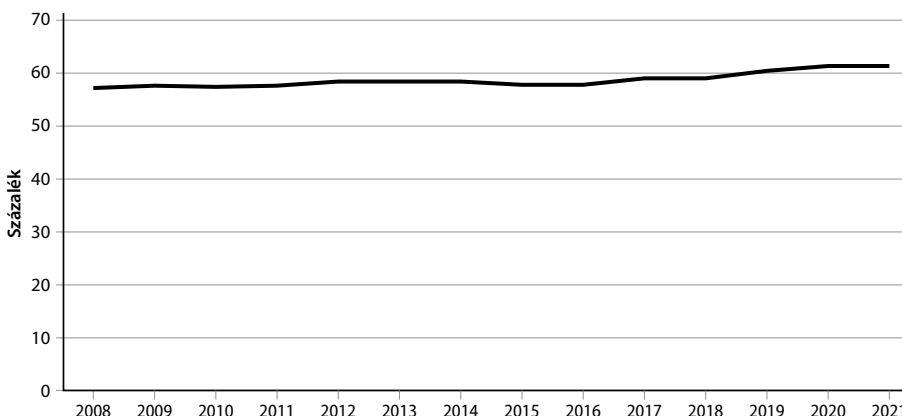
1. ÁBRA • A szakágazatonkénti CR3 mutató változásának eloszlása 2008-ról 2021-re

A koncentráció időbeli alakulása (2. ábra) alapján látszik, hogy 2016-tól kezdett el jelentősebben növekedni a koncentráció, és ez a 2020-as és 2021-es évekre, tehát éppen a koronavírus-járvány időszakára érte el csúcspontját.

A koncentráció növekedése mérsékeltebb volt Magyarországon, mint a nagy európai gazdaságokban, ahol a CR4 mutató értéke az 1999-es 28,1 százalékról 2019-re 35,9 százalékra nőtt. Azonban figyelemre méltó, hogy a hazai CR3 mutató lényegesen nagyobb, mint az európai nagy gazdaságok CR4 mutatója, tehát itt egy eleve magasabb szintről indulva már kevésbé emelkedett tovább a piaci koncentráció.

A statisztikai alapú ágazati besorolásoknál viszont a piaci koncentráció szintjének alapvetően nincs versenypolitikai értelemben vett jelentősége, így önmagában nehezen értelmezhető, hiszen egy-egy releváns termékpiac a legritkább esetben egyezik meg egy-egy statisztikai alapon kialakított ágazattal, ahogy arról már a tanulmány bevezetőjében is volt szó. Ez a legjelentősebb probléma akkor, amikor nem egy-egy versenypolitikai beavatkozás indoklása a feladat, hanem általános gazdasági folyamatok leírása a cél. *Koltay és szerzőtársai* [2023] ezt a problémakört úgy oldotta fel, hogy összevetette az adott szakágazat CR4 mutatóját az adott szakágazatban bejelentett fúziók versenyhatósági beavatkozási arányaival. Utóbbira akkor kerülhet sor, ha a versenyhatóság versenyproblémát azonosít az általa meghatározott releváns termékpiacon, vagyis amikor a koncentráció valóban problematikussá válik.

Magyarország esetében sajnos a fúziós beavatkozási arány kevésbé informatív. A kormány ugyanis 2013-tól kezdve nemzetstratégiai jelentőségűvé nyilváníthat fúziókat, amelyeket nem is szükséges bejelenteni a GVH-hoz. Ezekben az esetekben tehát az sem derül ki, hogy beavatkozásra egyébként szükség lett volna-e, vagy sem. Az ilyen módon engedélyezett fúziók száma a nem hatósági bizonyítvánnyal zárult fúziók számához képest nem is csekély (az elmúlt évekre vonatkozóan lásd az 1. táblázatot), tehát ezek nélkül csak torzítottan lenne összevethető a piaci koncentráció és a fúziós beavatkozások kapcsolata Magyarországon.

2. ÁBRA • Az átlagos szakágazati koncentráció (CR3) időbeli alakulása

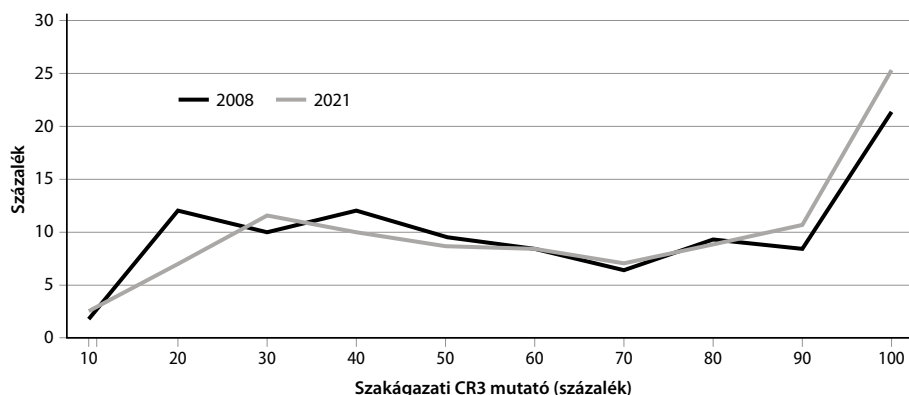
1. TÁBLÁZAT • A GVH fúziós döntéseinek és a nemzetstratégiai jelentőségűvé nyilvánított fúzióknak a száma az elmúlt években

Év	I. fázisú fúziós döntések száma	II. fázisú fúziós döntések száma	Nemzetstratégiai jelentőségűvé nyilvánított fúziók száma
2019	8	0	6
2020	8	2	3
2021	5	0	4
2022	8	0	4
2023	1	2	1

Forrás: GVH Országgyűlési beszámoló (https://gvh.hu/gvh/orszaggyulesi_beszamolok/2321_hu_orszaggyulesi_beszamolok).

Ennek fényében *Koltay és szerzőtársai* [2023] eredményeire támaszkodva azt lehet elmondani, hogy alacsony koncentráció esetén nincs érdemi kapcsolat a koncentráció szintje és a fúziós beavatkozások arányai között, viszont amikor a CR4 mutató meghaladja az 50 százalékot, akkor már pozitívvá válik ez a kapcsolat. Ez abból a szempontból logikus is, hogy egy alacsony koncentrációval jellemezhető iparágban a koncentráció kisebb mértékű növekedése nem feltétlenül problematikus szemben egy eleve koncentráltabb iparággal. Éppen ezért releváns mutatószám az, hogy a vizsgált ágazatok mekkora részében éri el a CR3 mutató a kritikus 50 százalékot, tehát a szakágazatok mekkora része tekinthető koncentrálnak.

Azt lehet tehát mondani, hogy a teljes gazdaság koncentrációs folyamatainak vizsgálatokor a magas koncentrációjú szakágazatok arányának időbeli alakulása már hasznosabb mutatószám lehet, hiszen a statisztikai ágazatok és a versenypolitikai piacok között létezik valamilyen kapcsolat, amely alapján a statisztikai adatokból reál gazdasági jelentőségű következtetéseket vonhatunk le. A 3. ábra ezt mutatja be a magyarországi szakágazatokra. A 80 és 100 százalék közötti CR3 mutatóval jellemezhető szakágazatok aránya valamelyest megemelkedett 2008-ról 2021-re, míg némi csökkenés látható az 50 százalék alatti CR3 mutatójú szakágazatok tekinteté-

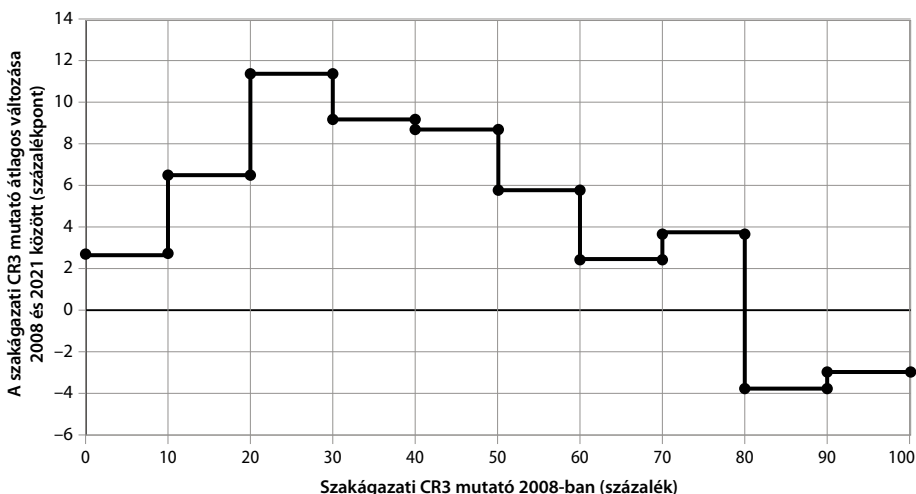

3. ÁBRA • A CR3 mutató eloszlása, 2008, 2021

ben, tehát ezek az adatok is igazolják, hogy némileg növekedett a koncentráció a hazai gazdaságban. *Koltay és szerzőtársai* [2023] eredményei azonban ennél jelentősebb növekedéseket mutatnak a nagy európai gazdaságok esetén. Eközben viszont a két görbe alakja is teljesen eltérő. Míg a nagy európai gazdaságoknál egy lényegében monoton csökkenő sűrűségfüggvény látható, addig Magyarország esetében a görbe alakja inkább egyenes, a végén pedig nagyon jelentősen megemelkedik, sok az olyan szakágazat, ahol három vagy annál kevesebb vállalat van csak jelen. Ez viszont az esetek döntő többségében vélhetően arra vezethető vissza, hogy mindegyik vállalat a főtevékenysége szerinti szakágazatba került besorolásra. A nagyon kevés vállalattal jellemezhető szakágazatokban vélhetően nagyobb a verseny valós mértéke, hiszen más szakágazatokba tartozó cégek is értékesíthetnek versenyző termékeket. Különösen jelentős a torzítás akkor, ha importált termékek is jelen vannak az adott termékkörből, ami egy kis nyitott gazdaság esetén általában igaz. Emellett *Koltay és szerzőtársai* [2023] sokkal szűkebb iparági körre végezte az elemzését, míg a jelen tanulmány lényegében a teljes hazai gazdaságot lefedi. Ezzel együtt későbbi kutatások során érdemes lehet az eltérések okainak pontosabban utánajárni.

Míg *Koltay és szerzőtársai* [2023] eredményei alapján a nagy nyugat-európai gazdaságok esetén a legalább 50 százalékos CR4 mutatóval rendelkező ágazatok aránya 15 százalékról 28 százalékra nőtt a 1998 és 2019 között, addig itthon a koncentrált (legalább 50 százalékos CR3 mutatóval jellemezhető) ágazatok aránya a 2008-as 54 százalékról 2021-re 60 százalékra nőtt. Szemben tehát a nyugat-európai vizsgálat eredményeivel, egy eleve magasabb szintről indulva, de kevésbé jelentősen nőtt a koncentráció Magyarországon.

Végül érdemes megnézni, hogy a koncentráció változása hogyan függött össze a koncentráció időszak eleji értékével, amivel szintén vizsgálható, hogy mennyire

4. ÁBRA • Az iparági koncentráció változása 2008 és 2021 között annak kiinduló értéké alapján

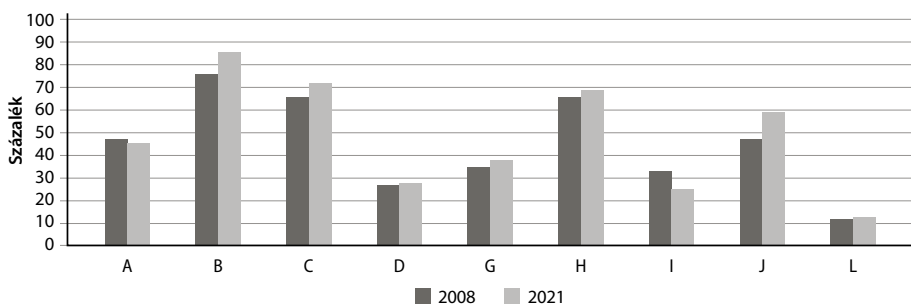
jellemző a már eleve koncentráltabb ágazatok további koncentrációnövekedése. A 4. ábra alapján egy fordított U alakú kapcsolat látható a két változó között. Nagyon alacsony kezdeti koncentráció esetében a koncentráció növekedése alacsony volt, majd elkezdett növekedni. Tetőpontját 20 százalék és 30 százalék közötti 2008-as CR3 esetén érte el (11 százalékpont), majd újra elkezdett csökkenni, 80 százalékos kezdeti CR3 mutató esetén pedig már enyhe koncentrációcsökkenés figyelhető meg. Az ábra alakja hasonlóságot mutat *Koltay és szerzőtársai* [2023] eredményeivel, bár ott már 60 százalékos kezdeti CR4 mutatónál átlagosan csökkent a koncentráció. Monopóliumok tehát nem alakulnak ki maguktól, de kevés számú nagyvállalat kezdi el uralni a legtöbb ágazatot, és ez Magyarországon is igaz, az adatok alapján még inkább, mint más országokban.

Az egyes nemzetgazdasági ágak koncentrációjának alakulása

Az összevont időbeli vizsgálatok mellett érdemes megnézni, hogy a koncentráció hogyan alakult az egyes iparágakban, melyik iparágakban volt a legnagyobb növekedés. Az 5. ábra az átlagos CR3 értékeket mutatja nemzetgazdasági áganként 2008-ban és 2021-ben. Az eredmények alapján jól látszik, hogy míg például a bányászat és köfésítés alapvetően koncentráltabbá vált, addig például a vendéglátás területén némileg csökkent az átlagos CR3-érték a vizsgált több mint tíz év alatt. A nagy európai gazdaságokban minden nagyobb nemzetgazdasági ágban a koncentráció emelkedett 1998 és 2019 között, ezzel szemben Magyarországon az látszik, hogy bár magasabb értékről kiindulva, de a koncentráció kevésbé növekedett.

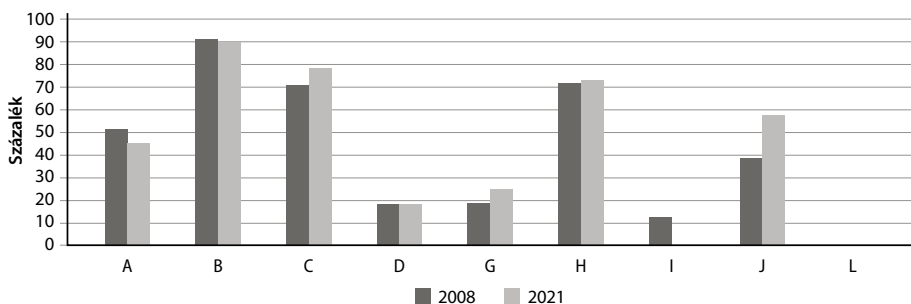
Ehhez kapcsolódóan a 6. ábra azoknak a szakágazatoknak az arányát mutatja az adott nemzetgazdasági ágon belül, amelyeknél 50 százaléknál nagyobb a három legnagyobb vállalat együttes piaci részesedése. Látható, hogy ez igen jelentős értékeket vesz fel, a feldolgozóipar esetében például megközelíti a szakágazatok 80 százalékát, a bányászat esetében meghaladja a 90 százalékot. Az építőipar, a kereskedelem, a vendéglátás és az ingatlanügyletek esetében ugyanakkor meglehetősen alacsony, bőven 30 százalék alatti ez a szám, tehát ezekben az iparágakban jellemzően több – és kisebb – vállalat van jelen.

A magyar gazdaság koncentrációs dinamikáját összefoglalóan úgy lehet jellemezni, hogy a nagy európai gazdaságokénál lényegesen magasabb koncentrációs szintek láthatók, ugyanakkor a koncentráció időben kevésbé növekedett az elmúlt évtizedben. Kis országok esetében nem meglepő a magasabb piaci koncentráció, hiszen egy kisebb piac kiszolgálására kevesebb vállalatra van szükség, illetve – figyelembe véve a korlátozott vásárlóerőt is – az új vállalatok számára nem feltétlenül vonzó a piacra lépés, hiszen a várható megtérülése csekélyebb. Ugyanakkor a magasabb koncentrációs számokhoz hozzájárul az adatbázis tökéletlensége is. Ez is jelentősebb probléma lehet egy kis, nyitott gazdaság esetében, ahol az importált termékek aránya jelentősebb a termékpiacokon, mint nagyobb országok esetében.

A: Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat, B: Bányászat, kőfejtés, C: Feldolgozóipar, D: Építőipar, G: Kereskedelem, gépjárműjavítás, H: Szállítás, raktározás, I: Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, J: Információ, kommunikáció, L: Ingatlanügylek.

5. ÁBRA • A szakágazati CR3 mutatók nemzetgazdasági áganként vett átlagai, 2008, 2021

A: Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat, B: Bányászat, kőfejtés, C: Feldolgozóipar, D: Építőipar, G: Kereskedelem, gépjárműjavítás, H: Szállítás, raktározás, I: Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, J: Információ, kommunikáció, L: Ingatlanügylek.

6. ÁBRA • Az 50 százalék feletti CR3 mutatóval rendelkező szakágazatok aránya az adott nemzetgazdasági ágon belül, 2008, 2021

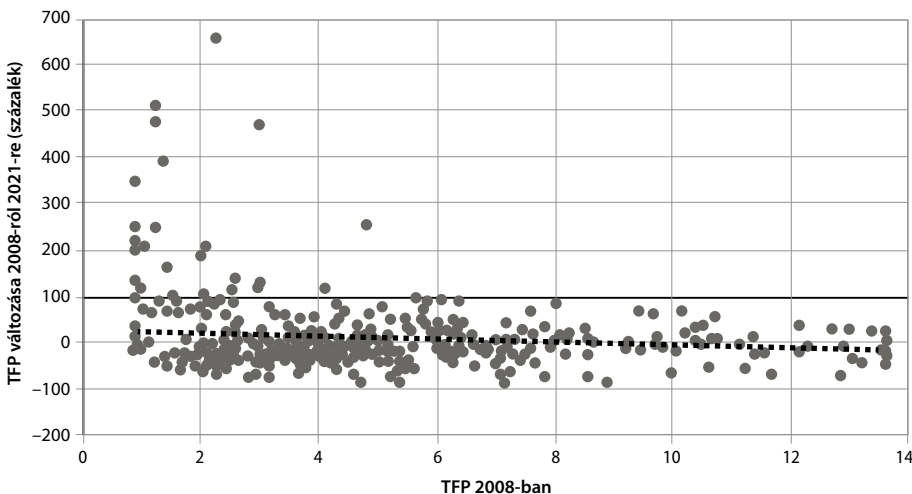
Szintén logikus, hogy egy eleve koncentráltabb gazdaság további koncentrációja kevésbé valószínű. Természetesen a *Koltay és szerzőtársai* [2023] által bemutatott számok nem állíthatók teljesen párhuzamba a GVH–MNB Versenystatisztika adatbázisból nyert számokkal a korábban ismertetett módszertani eltérések miatt. Ugyanakkor a magyar gazdaság nagyon jelentős koncentrátságát alátámasztja egy 2019-es vállalatvezetők körében végzett felmérés is, amely szerint az OECD-tagországok közül a magyar gazdaság a leginkább koncentrált, itt a legnagyobb a nagyvállalatok piaci ereje (*OECD* [2024]). A Versenystatisztika adatbázis kvantitatív adatai alapvetően összhangban vannak e kvalitatív kutatási eredménnyel, tehát a módszertani problematikákkal együtt is vélhetően igaz az az állítás, hogy Magyarországon jelentősebb a termékpiacon koncentrátsága, még ha nem is annyira nagyok a különbségek, mint amelyeket a konkrét számok mutatnak.

A TERMELÉKENYSÉG ALAKULÁSA A MAGYAR VÁLLALKOZÁSOK KÖRÉBEN

A GVH–MNB Versenystatisztika adatbázis előnye, hogy nem csak koncentrációs, hanem rengeteg más vállalatszintű mutatót is tartalmaz, így lehet vizsgálni a gazdasági ágak termelékenységét, illetve ezt össze is lehet kötni az iparágak koncentrációjával.

Az adatbázis a termelékenységet többféle módon is megközelíti, egyrészt munkatermelékenységi oldalról (például egy főre jutó bruttó hozzáadott érték), illetve meghatározza a teljes tényezőtermelékenységet (*total factor productivity*, TFP) is. Ebben a tanulmányban a TFP-t használjuk a termelékenység vizsgálatára. A TFP a termelési függvény egy paramétere, amely szakágazonként jelentősen eltérő értéket vehet fel, és önmagában nem értelmezhető. Ezt áthidalandó, két kapcsolatot vizsgálunk: a TFP változása hogyan függött annak kiinduló értékétől, illetve milyen a kapcsolat a TFP változása és a piaci koncentráció között. Előljáróban viszont érdemes megjegyezni, hogy a magyar gazdaság termelékenysége összességében romlott 2008 és 2021 között, a vizsgált szakágazatok 56 százalékában csökkent a TFP. Ez alapvetően problematikus, bár inkább gazdaság- és jövedelempolitikai szempontokból, de utalhat elégtelen versenyhelyzetre is.

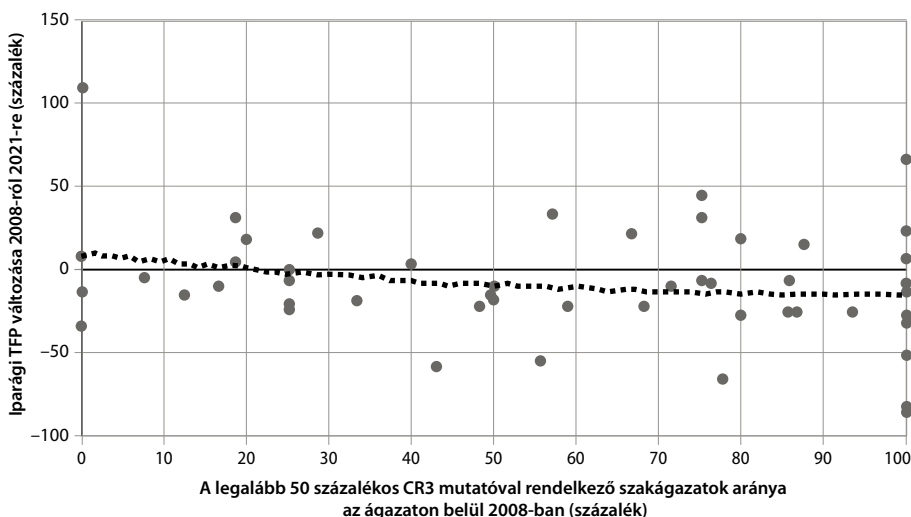
A 7. ábra mutatja a TFP (százalékos) változását annak kiinduló értéke függvényeként. Mivel a TFP értéke egészen széles intervallumon szóródik, a kilógó értékek mögött pedig elképzelhetők adathibák vagy számviteli, könyvelési szabályok miatti eltérések, így a TFP értékeit 5 százalékon és 95 százalékon winzorizáltuk minden évben. Jól látható a fekete trendvonal alapján, hogy semmilyen kapcsolat nincs a két változó között, tehát a különböző iparágak termelékenységének változása nem hozható kapcsolatba azzal, hogy mennyire voltak már termelékenyek 2008-ban.

7. ÁBRA • A 10 százalékos winzorizált TFP 2008-as értéke és változása szakágazonként

A termelékenység (TFP) változása független volt a piaci koncentráció (CR3) mértékétől, ugyanakkor itt is megfigyelhető a kapcsolat a között, hogy mennyire jelentős a koncentrált szakágazatok aránya a (kétjegyű) ágazaton belül, illetve hogyan változott a TFP. A 8. ábra alapján látható, hogy minél több erősen koncentrált szakágazat volt az adott ágazaton belül 2008-ban, *ceteris paribus* annál kevésbé nőtt a termelékenység 2008 és 2021 között. A két változó közötti korreláció $-0,23$ (és 10 százalékon éppen nem szignifikáns). Tehát mutatkozik némi igazolás arra, hogy a magasabb koncentrációjú iparágakban kevésbé nőtt a termelékenység. Ennek egyik oka lehet, hogy a piaci verseny kevésbé kiélezett, vagyis a termelékenyebb vállalkozások kevésbé képesek előnyüket piaci részesedésre fordítani, illetve kisebb a vállalatok ösztönzöttsége is arra, hogy produktivitást növelő beruházásokat hajtsanak végre.

A hazai adatok alapján tehát az látszik, hogy a koncentráció és a termelékenység között nincs közvetlen kapcsolat, ha az összes iparágat vizsgáljuk. Azonban a jelentősen koncentrált iparágakban átlagosan a termelékenység növekedése valamennyivel elmarad a nem koncentrált iparágakétól. Ez szintén összecseng *Koltay és szerzőtársai* [2023] eredményeivel olyan szempontból, hogy a koncentráció alacsony foka esetében annak pontos értéke kisebb jelentőségű, a fő kérdés inkább az, hogy elér-e a koncentráció és a piaci erő egy jelentős értéket. Ez is igazolja a versenypolitikai beavatkozások létjogosultságát, hiszen az erőteljesen koncentrált iparágak kialakulásának, illetve ezekben az iparágakban a piaci erővel való visszaélésnek a megelőzése jelentős társadalmi előnyökkel járhat.

8. ÁBRA • A piaci koncentrációnak és az iparági termelékenység változásának kapcsolata 2008 és 2021 között

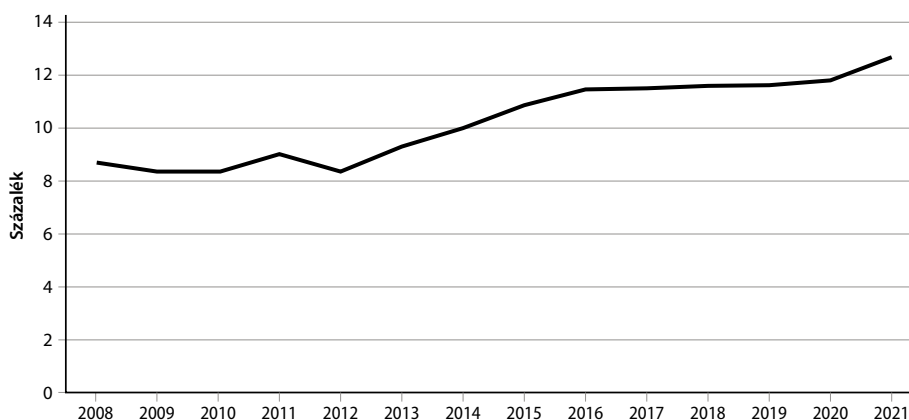
A PROFITABILITÁS ALAKULÁSA A MAGYAR VÁLLALKOZÁSOK KÖRÉBEN

A magasabb piaci koncentráció jellemzően piaci erőhöz, az pedig magasabb vállalati profitokhoz vezet. Ennek forrása a legtöbb esetben a fogyasztói jólét csökkenése, például az árak emelésén, a választék és az innováció csökkentésén keresztül. Ez az az összefüggés, amely miatt több kutató is elkezdett a piaci koncentráció vizsgálatával, annak jóléti hatásaival foglalkozni. *Koltay és szerzőtársai* [2023] is megemlíti, hogy az elmúlt évtizedekben a vállalati profitok növekedése figyelhető meg, a megtermelt össztermék (GDP) egyre nagyobb hányadát a vállalati profitok teszik ki Európában és az Egyesült Államokban is. Emögött azonban többféle tényező is meghúzódhat, amelyeket *Koltay és szerzőtársai* [2023] részletesen bemutat.

A GVH–MNB Versenystatisztika adatbázis tízféle profitabilitási mutatót tartalmaz a vállalati eredménykimutatások és mérlegek alapján. Ezek közül jelen kutatás az EBITDA rátát használja, vagyis az értékcsökkenéssel és amortizációval korrigált üzemi eredményt az értékesítés nettó árbevételének százalékában. Itt most csak azt a 416 szakágazatot vizsgáljuk, amelyiknél mindegyik évben legalább három vállalat volt, így egy-egy vállalat egyedi adatai, számviteli politikája nem húzza el túlságosan az eredményeket.

A 9. ábra alapján jól látható, hogy a nemzetközi tendenciákkal összhangban a magyar gazdaságban is növekedett az árbevétel-arányos nyereségesség, vagyis a vállalatok árbevételéből a nyereség aránya.

A nyereségesség emelkedése mögött azonban sok tényező állhat, nem feltétlenül és kizárólagosan a piaci koncentráció növekedése. Tekintve, hogy a piaci koncentráció kevésbé dinamikusán nőtt Magyarországon, mint a nagy európai gazdaságokban, így félrevezető is lenne azt állítani, hogy az EBITDA ráta növekedése csak erre vezethető vissza.

9. ÁBRA • Az átlagos szakágazati EBITDA ráták időbeli alakulása

Érdeemes lehet ugyanakkor ebben az esetben is megvizsgálni, hogy a koncentrált (50 százalékos feletti CR3 mutatóval rendelkező) és a kevésbé koncentrált iparágak átlagos nyereségessége mutat-e eltéréseket, illetve, hogy azokban az iparágakban, amelyek 2008 és 2021 között váltak kevésbé koncentráltból jelentősen koncentrálttá, tapasztalható-e a nyereségesség növekedése.

Míg 2008-ban a kevésbé koncentrált szakágazatok átlagos EBITDA rátája 7,9 százalékos volt, addig a koncentráltaké 9,2 százalékos, tehát jelentősen magasabb (az eltérés 10 százalékon szignifikáns, de 5 százalékon nem). 2021-re mindkét csoportban nőtt a nyereségesség (és a koncentrált iparágak száma is), viszont a két csoportban közelített egymáshoz a nyereségesség, 12,8 százalékos és 13,0 százalékos alakult a két érték. A vizsgált időszak alatt tehát a kevésbé koncentrált ágazatok jobban tudták növelni profitabilitásukat, és ilyen szempontból érdemi eltérés már nem látható 2021-ben, ami arra enged következtetni, hogy a profitszintek emelkedését elsősorban nem a piaci koncentráció további emelkedése eredményezte.

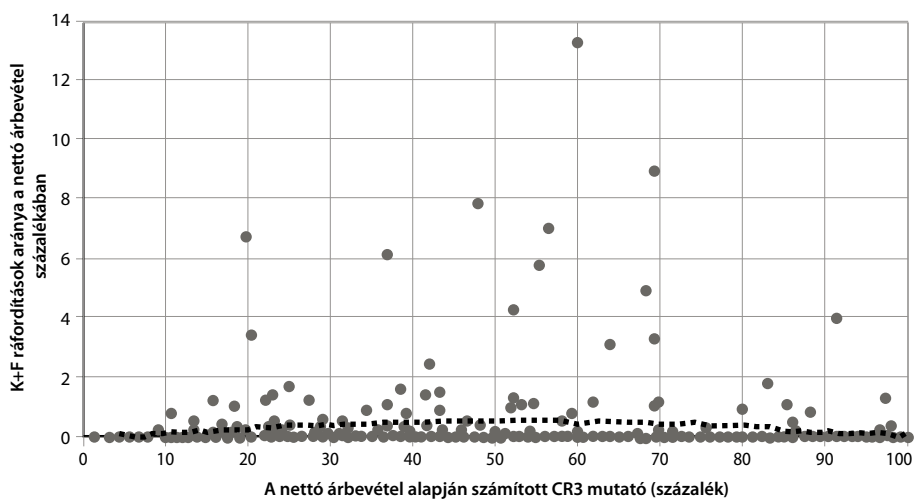
Hasonló kép rajzolódik ki akkor is, ha azokat a szakágazatokat vizsgáljuk meg, amelyek 2008 és 2021 között érték el és haladták meg az 50 százalékos CR3 értéket. Ezeknél az iparágaknál átlagosan 4,7 százalékponttal nőtt az EBITDA ráta 2008 és 2021 között, míg a többi iparág esetén csak 4,0 százalékponttal, azonban a két szám közötti eltérés nem szignifikáns még 10 százalékon sem. Tehát azt lehet mondani, hogy érdemben nem nőtt jobban a profitabilitás azon iparágak esetén, amelyek koncentráltasága (CR3 mutatója) átlépte az 50 százalékos határt, mint azoknál, amelyek vagy már eleve fölötté vagy alatta voltak.

Összességében tehát az látható, hogy a nemzetközi tendenciákkal összhangban Magyarországon is emelkedett a vállalatok profitabilitása, azonban ez nem állt kapcsolatban a szakágazati szintű koncentrációval, legalábbis az általunk használt adatbázis alapján ilyen kapcsolat nem volt kimutatható.

A KUTATÁS-FEJLESZTÉS ÉS A KONCENTRÁCIÓ KAPCSOLATA

Végül azt vizsgáljuk meg, hogy milyen kapcsolat fedezhető fel a K+F-ráfordítások és foglalkoztatott arányai, illetve a piaci koncentráció (CR3) között. A kapcsolatot keresztmetszetben nézzük a 2020-as év magyar adatai alapján. A vizsgált szakágazatok 74 százalékosában egyáltalán nem történt K+F-tevékenység 2020-ban, ahol pedig végeztek ilyet, ott is átlagban a nettó árbevétel 1,2 százalékát költötték erre, és az összes foglalkoztatott 4,1 százaléka foglalkozott ezzel. Tehát egy meglehetősen kicsi terület az innováció Magyarországon.

A 10. ábra alapján látható egy fordított U alakú kapcsolat a két változó között. Ezek alapján a nagyon versenyzői, illetve a monopolisztikus iparágakban elenyésző a kutatás-fejlesztés, és a görbe nagyjából 50 százalékos CR3 környékén éri el csúcspontját. Ez az a koncentrációs szint, amelynél a cégek innovációs aktivitása a leginkább jelentős, bár ahogy korábban említettük, ez a szint is meglehetősen alacsony, és minden koncentrációs érték mellett magas az innovációra egyáltalán nem fordító magyar vállalkozások aránya.

10. ÁBRA • A piaci koncentráció és a K+F-ráfordítások közötti kapcsolat, 2020

Ezek az eredmények összhangban vannak azzal a nézettel, hogy a nagyon versenyzői és a nagyon koncentrált iparágak szereplői kevésbé innovatívak, előbbieket a pénzügyi erőforrások, utóbbiak pedig az ösztönözöttség hiánya miatt. Hasonló fordított *U* alakú kapcsolatot azonosítottak több korábbi kutatás során is (*Delbono–Lambertini [2022]*).

Ugyanakkor a 10. ábra alapján jól látható, hogy az egyes iparágak között nagyon jelentős eltérések tapasztalhatók a K+F terén, így bár a koncentrációval való fordított *U* alakú kapcsolata szignifikáns, azonban számos egyéb tényező is van, amelyek befolyásolják egy vállalat vagy egy iparág innovációs teljesítményét, és ebben a piaci koncentráció szerepe nem tűnik túlságosan meghatározónak.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány célja a GVH és az MNB által publikált Versenystatisztika adatbázis alapján a magyar gazdaság koncentrációs dinamikájának vizsgálata volt, összekötve a vállalati termelékenység, profitabilitás és kutatás-fejlesztés elemzésével. A koncentráció vizsgálata alapvetően a *Koltay és szerzőtársai [2023]* által ismertetett módon történt, hogy ezáltal a hazai folyamatok összevethetők legyenek a nagy nyugat-európai gazdaságok hasonló folyamataival. A pontos összevetést ugyanakkor a két adatbázis közötti módszertani eltérések valamelyest korlátozzák, nehezítik.

Összességében megállapítható, hogy a magyar gazdaság igen jelentős mértékben koncentrált, sok a mindössze néhány céggel rendelkező szakágazat. Ezzel együtt a koncentráció növekedése kisebb mértékű volt Magyarországon, mint Nyugat-Európában, bár az időszak végén még így is jelentősen koncentráltabb volt a magyar gazdaság.

A koncentráció önmagában azonban csak egy piacszerkezeti jelenség, amely nem feltétlenül jelent problémát. Versenypolitikai elemzések során a piaci részesedések csak egy kiindulópontot jelentenek, és nem fordíthatók le közvetlenül piaci erőfölényre, azt más tényezők is befolyásolják. A versenypolitikai elemzések egyik fő tanulsága, hogy az erőfölényes vállalkozások piaci részesedése jellemzően meghaladta az 50 százalékot a releváns termékpiacon (*Bishop–Walker* [2011]). *Koltay és szerzőtársai* [2023] pedig azt mutatta be, hogy ha az ágazat négy legnagyobb vállalkozásának együttes piaci részesedése eléri az 50 százalékot, akkor ott már szignifikáns pozitív kapcsolat fedezhető fel a koncentráció mértéke és a fúziós beavatkozások arányai között, ami arra utal, hogy a piaci koncentráció növekedése e pont fölött válhat igazából problematikusá.

Jelen elemzés ezért szentelt külön figyelmet azokra a szakágazatokra, amelyeknél a CR3 mutató meghaladta az 50 százalékot. Ezek száma is növekedést mutatott az elmúlt években, ráadásul ezekben az iparágakban az elmúlt több mint 10 évben valamivel kevésbé nőtt a termelékenység. Ezzel együtt viszont a profitráták emelkedése ugyanakkora volt, mint a többi iparágban, az innovációs aktivitás pedig 50 százalékos CR3 mutató környékén volt a legjelentősebb 2020-ban.

Miközben azonban a magyar gazdaság is egyre jobban koncentráldott az elmúlt évtizedben, aközben a vállalati profitok emelkedése is közel folyamatos volt, sok nemzetgazdasági ágban pedig egyáltalán nem nőtt, sőt inkább csökkent a termelékenység. E reálgazdasági folyamatok és a koncentráció növekedése között ugyanakkor nem triviális a kapcsolat, ahogy azt a tanulmány korábbi részei bemutatják. Ezek alapján azok a leegyszerűsítő állítások, hogy a koncentráció növekedése a központi oka a vállalati profitráták emelkedésének, nem támasztható alá a magyar adatok alapján. Ugyanakkor a koncentráció közvetett módon okozhat kedvezőtlen piaci kimeneteket, például erősítheti a hallgatóságos összejátszást, vagy növelheti egy kartell kialakulásának esélyét, amelyek szintén áremelkedéssel és a fogyasztói jólét csökkenésével járnak. Erősen koncentrált iparágakban ráadásul alacsonyabb lehet az innovációs aktivitás, ami szintén kedvezőtlen a fogyasztók számára. A magyar gazdaság jelentős és növekvő koncentrálttsága tehát biztosan nem kedvező jelenség, azonban további kutatások szükségesek ahhoz, hogy az iparági koncentráció és a fogyasztói jólétet meghatározó tényezők közötti kapcsolatot pontosabban megértsük.

IRODALOM

- BISHOP, S.–WALKER, M. [2011]: Az európai közösségi versenyjog közgazdaságtana. Alapfogalmak, alkalmazások és mérési módszerek. Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ, Budapest.
- DELBONO, F.–LAMBERTINI, L. [2022]: Innovation and product market concentration: Schumpeter, arrow, and the inverted U-shape curve. *Oxford Economic Papers*, Vol. 74, No. 1, 297–311. o. <https://doi.org/10.1093/oep/gpaa044>.
- FARKAS DÁVID–CSORBA GERGELY–KOLTAY GÁBOR [2009]: Árak és koncentráció a magyar kiskereskedelmi üzemanyagpiacon. *Közgazdasági Szemle*, 61. évf. 12. sz. 1088–1109. o.
- JUNG, C.–HAYES, C. [2023]: Inflation, Profits and Market Power. Towards a New Research and Policy Agenda. IPPR and Common Wealth, London, <https://www.ippr.org/articles/inflation-profits-and-market-power>.
- KOLTAY GÁBOR–LŐRINCZ SZABOLCS–VALLETTI, T. [2023]: Concentration and competition: evidence from europe and implications for policy. *Journal of Competition Law & Economics*, Vol. 19. No. 3. 466–501. o. <https://doi.org/10.1093/joclec/nhad012>.
- MNB [2023]: Inflációs jelentés, 2023. június. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/inflacios-jelentes/2023-06-22-inflacios-jelentes-2023-junius>.
- OECD [2024]: OECD Economic Surveys: Hungary 2024. OECD Publishing, Párizs, <https://doi.org/10.1787/795451e5-en>.
- SZENDERÁK JÁNOS–POPP JÓZSEF [2022]: Ágazati koncentráció az élelmiszerlánc mentén Magyarországon. *Gazdálkodás*, 66. évf. 2. sz. 99–116. o. https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.66.2.t.pp_99-116.
- VINCE PÉTER [2008]: Tulajdonosi koncentráció, vállalati összefonódás. Versenyfelügyeleti döntések és az energiaszektor vállalati szerkezetének alakulása. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László (szerk.): Verseny és szabályozás*, 2007. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 156–178. o.